

Акмаль Саїдов

доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Міжнародної академії порівняльного права, академік АН Республіки Узбекистан, директор Національного центру Республіки Узбекистан з прав людини, голова комітету з демократичних інститутів, недержавних організацій та органів самоврядування громадян Законодавчої палати Олій Мажліса Республіки Узбекистан (м. Ташкент, Республіка Узбекистан)
info@nhrc.uz

УДК 340.5

ПОРІВНЯЛЬНЕ ПРАВОЗНАВСТВО І НАЦІОНАЛЬНА ПРАВОВА СИСТЕМА УЗБЕКИСТАНУ

АНОТАЦІЯ. У статті розкривається національна правова система Узбекистану, її історичні витоки та сучасний розвиток. Основу розвитку національної правової системи Узбекистану становить Конституція Республіки Узбекистан, яка виконує системотворчу роль у зміцненні державності, в реалізації державно-правової стратегії розвитку суспільства. Частиною правової системи є також сучасна система законодавства Узбекистану. Створення стабільної правової системи, що розвивається еволюційним шляхом, є пріоритетним в аспекті законодавчого закріплення нових суспільних відносин і соціальних цінностей. Інтеграція правової системи Узбекистану в міжнародний правовий простір дасть змогу використовувати позитивний міжнародний і зарубіжний юридичний досвід у розвитку правової системи держави.

Обґрунтовується, що право будь-якої країни – це невідривна частина її національного надбання, у певному сенсі – породження традицій, спадщина предків і спосіб самовираження суспільства. Воно поєднує елементи загального, особливого й одиничного і в цьому сенсі має як абстрактну, так і цілком конкретну, зокрема національну, природу. Право – явище загальнолюдської і національної культури, відображення тих чи інших цивілізацій. Правову систему будь-якої держави не можна розглядати поза зв'язком з іншими національними правовими системами та з міжнародним правом.

Автор доводить, що сучасне узбецьке право може бути віднесене до романо-германської правової сім'ї за такими основними параметрами: кодифікованість права; суворі ієрархія джерел права; принцип верховенства закону; основні принципи судової організації та судочинства.

Виокремлено найважливіші напрями створення нової законодавчої системи Узбекистану: створення правових основ державного будівництва (утвердження принципів суверенітету, демократії, народовладдя, прав людини); формування системи ринкового законодавства, що закладає основу для нових економічних відносин, і насамперед відносин власності й вільної підприємницької діяльності; створення законодавства, що забезпечує конституційні та юридичні права людини, соціальні гарантії та соціальну підтримку населення; забезпечення морального здо-

ров'я суспільства, духовного розвитку його членів, підвищення їх правової культури; розвиток правових основ, що визначають Узбекистан як рівноправного суб'єкта міжнародних відносин.

Автор доходить висновку, що сучасне законодавство Узбекистану створює правову основу перехідного періоду, процесу юридичної зміни застарілого тоталітарного суспільно-політичного ладу й економічних відносин, утвердження нових, демократичних норм і соціально-правових гарантій.

Ключові слова: Конституція Республіки Узбекистан; правова система; правотворчість; законодавство; правове регулювання; правова модернізація; міжнародне право.

Сучасний період у розвитку узбецького права починається з вересня 1991 р., коли на політичній карті світу з'явилася нова суверенна держава – Республіка Узбекистан. Це період суверенного розвитку та нового відродження узбецького права. За роки незалежності був обраний власний шлях правового оновлення і прогресу. З цією метою були вивчені досвід законотворчості багатьох країн світу і національні юридичні традиції. Багато з прийнятих законів попередньо пройшли експертизу у відомих міжнародних юридичних організаціях та у зарубіжних фахівців.

Нині склалася цілісна система державно-правового регулювання процесу демократичних перетворень і соціально-економічних реформ в Узбекистані. Вона органічно поєднує в собі всі гілки влади: законодавчу, виконавчу й судову.

Швидке зростання законодавчого масиву – характерна риса сучасної правової системи Узбекистану. За роки незалежного правового розвитку в Узбекистані прийнято 12 конституційних законів, понад 700 законів, 16 кодексів, а також інші нормативно-правові акти. Нове законодавство покликане слугувати юридичною основою для зміцнення державного суверенітету, демократизації суспільства, переходу до соціально орієнтованої ринкової економіки, розвитку економічних, торговельних, культурних та дипломатичних відносин із зарубіжними державами.

Право будь-якої країни – це невід'ємна частина її національного надбання, у певному сенсі – породження традицій, спадщина предків і спосіб самовираження суспільства. Взаємовплив і взаємодія різних правових культур і традицій існували завжди та всюди, будучи одним із джерел збагачення праворозуміння і духовного світу людини. Як правило, зі змішання різних правових культур народжувалися нові народи і нації, нові правові цивілізації і традиції.

Історично народи Турану (відроджене нині доісламське тюркське найменування території сучасного Узбекистану), Мавераннахра (арабська географічна назва регіону в Середній Азії між річками Амудар'я і Сирдар'я), Туркестану (російська назва регіону, введена в обіг у другій по-

ловині ХІХ ст.) у збереженні самобутності пішли шляхом розвитку своєї державності і права, релігії та культури, мови і літератури. Але Туран, Мавераннахр і Туркестан – не єдині назви, під якими Узбекистан відомий у світовій історії. Цю багату країну ремесел, землеробства, торгівлі по Великому Шовковому шляху, країну “тисячі міст” О. Македонський назвав Согдіаною.

На нинішній території Узбекистану виникла одна з найдавніших цивілізацій світу. Історія узбецького народу, національної державності й права своїм корінням сягає в глибину століть. Держави стародавнього Турану, Мавераннахру, Туркестану, що квітнули тут, залишили яскравий слід у розвитку світової культури. У традиціях узбецької держави і права нерозривно поєднуються загальнолюдські й національно-державні засади, вони розвиваються згідно з духовно-правовим потенціалом узбецької цивілізації, що налічує не менше трьох тисяч років.

Право поєднує елементи загального, особливого й одиничного і в цьому сенсі має як абстрактну, так і цілком конкретну, зокрема національну, природу. Право – явище загальнолюдської і національної культури, відображення тих чи інших цивілізацій.

Сучасну правову систему Узбекистану характеризує, перш за все, її приналежність до романо-германської правової сім'ї. Формалізована, доволі абстрактна законодавча норма переважає тут над іншими юридичними джерелами і має тенденцію до того, щоб замінити їх повністю. Однак, якими близькими не були б системи джерел права Узбекистану і країн Європейського континенту, вони суттєво відрізняються за низкою параметрів.

Сучасне узбецьке право цілком може бути віднесене до романо-германської правової сім'ї за такими основними параметрами:

По-перше, Узбекистан – країна кодифікованого права. Основне джерело права – законодавство, тобто нормативні акти, що видаються вищими органами держави. Основні галузі узбецького права кодифіковані.

По-друге, сувора ієрархія джерел права. Загалом система джерел узбецького права включає: Конституцію, конституційні закони, звичайні закони, укази та постанови Президента, постанови Кабінету Міністрів, нормативні правові акти, які видаються центральними і місцевими органами влади й управління.

Для правової системи, заснованої на романо-германській традиції, особливо важливою є наявність “класичних” кодексів, тобто кодексів, виданих за моделлю наполеонівських кодифікацій. За роки незалежності прийнято понад 10 кодексів, зокрема й такі класичні кодекси, як Кримінальний

(1994 р.), Кримінально-процесуальний (1994 р.), Цивільний (ч. I, 1995 р., ч. II, 1996 р.), Цивільно-процесуальний (1997 р.).

По-третє, принцип верховенства закону – найважливіший елемент ієрархічної побудови системи джерел права. При цьому особливе значення має принцип верховенства Конституції. Це означає: заборону будь-якої діяльності, зокрема й законодавчої, що суперечить Конституції; верховенство конституційних норм щодо традиційних критеріїв, засобів тлумачення і застосування закону; обов'язок всіх нормотворчих органів діяти в розвиток конституційних норм; особливий характер прийняття Конституції й ускладнений порядок конституційного перегляду; особливу охорону Конституції, інакше кажучи, наявність конституційного контролю.

По-четверте, основні принципи судової організації та судочинства. Судова влада здійснюється через Конституційний Суд і Верховний Суд, що утворюють єдину судову систему.

Утім, основні елементи романо-германської правової сім'ї почали впроваджуватися в узбецьке право з моменту колоніального завоювання Росією Середньої Азії і в період дії радянського права. Але в умовах колоніальної залежності й надцентралізованої соціалістичної планової економіки, заснованої на винятковому пануванні державної власності, демократично нерозвиненої однопартійної політичної системи, основні правові інститути при зовнішній подібності з інститутами права західних країн суттєво відрізнялися від них. Та й саме право загалом відіграло значно меншу роль у житті узбецького суспільства.

Проголошення державної незалежності, курс на ринкову економіку, рух до політичного й ідеологічного плюралізму відкрили широкі можливості для зближення узбецького права з романо-германською правовою сім'єю не лише за зовнішньою формою, а й за змістом. Це знайшло своє відображення як у сфері публічного права, де поступово утверджуються основні параметри правової держави – розподіл влади, першорядна роль інституту публічних свобод, конституційний контроль, судовий захист як універсальний спосіб захисту тощо, так і в сфері приватного права – визнання різноманіття форм власності й першорядного значення приватної власності, вільного підприємництва, інститутів ринкового права та ін.

Завдяки новим тенденціям близькість узбецького права до романо-германської правової сім'ї стає істотним чинником їх зближення. *Уніфікація в міжнародно-правовій сфері – це не єдиний, хоча й найбільш відомий спосіб зближення національних правових систем.* Для формування спільного правового простору не менше, якщо не більше, значення

має такий шлях зближення цих систем, як розширення їх спільних рис, принципів орієнтирів, схожість правових норм і, відповідно, судової практики.

Водночас узбецький законодавець не пішов шляхом післявоєнної романо-германської законодавчої традиції, тобто приватних кодифікацій. Той факт, що західний законодавець не вдався до докорінних реформ кодексів, а обмежився частковими їх виправленнями, що, зі свого боку, не могло не порушити їх внутрішньої структури, підсилює позиції тих учених, які вважають кодифікацію пройденим етапом правового розвитку і говорять про декодифікацію права. Так, слід відрізнити “класичні” кодекси Наполеона від сучасних французьких галузевих кодексів (трудового, соціального забезпечення, сільськогосподарського, лісового, гірничого тощо), що являють собою компіляцію правових актів, звичаїв і судових рішень.

Важливо відзначити, що питання про співвідношення кодифікованої та некодифікованої частин правової системи Узбекистану не повинне розглядатися за принципом “або – або”. Узбецьке право – це переважно кодифіковане право. Однак це не означає, що в ньому не може бути некодифікованих галузей. Вся справа у співвідношенні. Історично так: якщо в романо-германській правовій сім’ї переважає кодифіковане право, то в англо-американському загальному праві – некодифіковане.

Становлення національної правової системи Узбекистану підтверджує загальну закономірність правового розвитку. Йдеться про те, що *публічне право швидше змінюється у період політичних революцій, приватне право – в ході соціальних революцій*. У першому випадку особливо велика роль еліти і мислителів, які формують правоутворюючі ідеї.

Якщо після проголошення державної незалежності швидше розвивалися галузі публічного права, то нині активніше складається ринкове законодавство, що відноситься до приватного права. Відбувається кодифікація у сфері публічного права в таких галузях, як конституційне, адміністративне, кримінальне право, законодавство про судову систему, цивільне, економічне і кримінальне судочинство. Публічно-правова галузь законодавства безпосередньо виражає економічну політику держави і впливає на цивільно-правові, трудові відносини, відносини природокористування.

Правове регулювання ринкових відносин в основі своїй відноситься до сфери приватного права. Цивільний кодекс Узбекистану – основоположний кодифікаційний акт приватного права – регламентує весь спектр майнових відносин, включаючи в себе норми про підприємницьку діяльність. Підприємницьке законодавство розвивається як комплексний нор-

мативний масив з урахуванням необхідності державного регулювання, але з пріоритетом приватноправових норм.

Зі сфери класичного цивільного права в Узбекистані виділилися галузі трудового і сімейного права й відповідні галузі законодавства, прийняті Трудовий та Сімейний кодекси. Податкові та бюджетні відносини регулюються Податковим і Бюджетним кодексами.

Слід зазначити, що в сучасних умовах розширюється поєднання приватноправових і публічно-правових підходів правового регулювання у різних галузях узбецького права. Прикладом можуть слугувати природоохоронне, а також земельне, водне законодавство.

У практиці правового регулювання соціального захисту населення в Узбекистані кодифікується законодавство, що відноситься до соціальної сфери життя суспільства. Відокремилася пенсійне законодавство. До нього дотична система компенсацій і пільг, що надаються малозабезпеченим верствам населення. У зв'язку з цим можна побачити виокремлення зі складу трудового законодавства в самостійну галузь права законодавства про соціальне забезпечення.

Сильна соціальна політика в Узбекистані зумовлює розвиток соціального права. У ньому об'єднуються норми і принципи правової регламентації соціального забезпечення та інших сфер соціального захисту нужденного населення, а також спеціальне законодавство в галузі освіти, охорони здоров'я, яке дедалі більше виходить за межі адміністративного права. Вони здатні зайняти місце підгалузей соціального права. Утім, регулювання в соціальній сфері у формі соціального права, що розвивається нині в законодавстві Франції, Німеччини, Швеції та інших країн Європи, зберігає при цьому зв'язок з адміністративним правом щодо аспектів державного управління у відповідних сферах.

Таким чином, *в Узбекистані склалася характерна для романо-германської правової сім'ї система джерел права, галузей і багатогалузевого законодавства.*

Ще наприкінці 80-х років ХХ ст. стала очевидною необхідність конституційної реформи. Після проголошення державного суверенітету суспільство не могла задовольнити радянська Конституція, прийнята при старому суспільно-державному ладі (1978 р.), у межах конституційної системи колишнього СРСР. Виявилася неуспішною і спроба пристосувати стару Конституцію до нових реалій. Понад 100 змін і доповнень, внесених до її тексту, позбавили її внутрішньої логіки і породили численні суперечності.

Конституційна реформа в Узбекистані була еволюційною і безперервною. Ще в березні 1990 р. у період існування СРСР Узбекистан пер-

шим із союзних республік запровадив президентську форму правління. Це було початком реорганізації та оновлення політико-правової системи в Узбекистані. У червні 1990 р. були прийняті Декларація про суверенітет і Постанова Верховної Ради Республіки про створення Конституційної комісії для розробки нової Конституції Узбекистану. В юридичному сенсі ці акти були новими, оскільки в теорії і практиці державно-правового будівництва Узбекистану вони приймалися і проводилися вперше.

Нова Конституція 1992 р. стала “візитівкою” суверенного Узбекистану. Вона втілює в собі традиції багатовікової власної історії права і принципи світового конституційного досвіду. Якщо розглядати нову узбецьку Конституцію у зв’язку зі світовим конституційним розвитком, то можна сказати, що вона послідовно вписується в ряд конституцій “другого покоління”, прийнятих у західноєвропейських країнах після закінчення Другої світової війни.

Світовий конституційний досвід був використаний у Конституції Узбекистану через:

- 1) принципи конституційного регулювання – права людини, прихильність до норм міжнародного права, розподіл влади, стабільність Конституції;
- 2) відмова від ідеологізації, тобто Конституція не прагне нав’язати суспільству заздалегідь визначений відповідно до панівної ідеології економічний лад;
- 3) конституційні гарантії – верховенство Конституції, створення Конституційного Суду, особливий порядок зміни Основного Закону;
- 4) президентську республіку як одну з форм прямого народовладдя, адже Конституція визначає правове становище Президента як глави держави і виконавчої влади;
- 5) конституційну техніку, тобто організацію тексту в Преамбулу і за розділами, главами і статтями, а також логіку їх розташування;
- 6) юридизацію і стислість змісту, з тим щоб не створювати зайву регламентацію, що сковує реальне державне життя; цьому ж завданню відповідає зведення до мінімуму в Конституції так званих норм-відсилок на майбутні закони.

Часто стверджують, що Конституція Узбекистану 1992 р. побудована за французькою моделлю. Це твердження справедливе лише частково. Зрозуміло, вона має свої особливості й відрізняється від французької Конституції. Але якщо говорити про передбачену Конституцією Узбекистану форму правління, то тут близькість до французької моделі очевидна. Узбекистан, як і Франція, – республіка президентського типу, причому обидві вони відмінні від президентської республіки американського

зразка. Безперечна близькість узбецької Конституції до французької моделі виявляється у: процедурі обрання Президента, обов'язі повноважень Президента як глави держави, в його ролі у формуванні та діяльності Уряду, в праві розпуску парламенту в порядку, передбаченому Конституцією.

На відміну від радянських Основних законів у новій Конституції Узбекистану немає засилля євроцентристського конституційного регулювання, але є розумне врахування норм громадянського суспільства, розподілу влади, стримувань і противаг влади, властивих демократичним конституціям країн Заходу. І тут же очевидний вплив духовно-правових традицій ісламу, конституційне розуміння держави як великої родини, де лідер відповідальний за спокій, гідність і добробут її членів.

Конституція Узбекистану 1992 р. – це творча єдність вітчизняних державно-правових, духовно-культурних потреб у прогресі й світового досвіду сталого конституційного саморозвитку.

Критеріями якості та ефективності Конституції Узбекистану є:

- по-перше, відповідність Конституції потребам і перспективам розвитку демократичної правової держави в Узбекистані. Тут враховано єдність потреб перехідного періоду і перспектив нарощування самостійного досвіду узбецької державності та права;
- по-друге, самостійне творче застосування світового конституційного досвіду і врахування всього багатства вітчизняних історичних та юридичних традицій в конституційній правотворчості Узбекистану;
- по-третє, високий потенціал правозастосування Конституції;
- по-четверте, провідна роль Конституції як джерела чинного права й орієнтиру конституційного і поточного законодавства;
- по-п'яте, значення Конституції в досягненні стабільності в державі і суспільстві, тобто її плюралістичні, консенсусні можливості;
- по-шосте, юридична техніка, смислова цілісність і системність Конституції, яка забезпечує її змістовну несуперечливість;
- по-сьоме, міжнародно-правовий тезаурус (спільність розуміння) основних термінів у Конституції, що полегшує її включення до загальносвітового правового простору.

Конституція Узбекистану 1992 р. – ієрархічно найважливіше джерело узбецького права. Вона слугує не лише юридичною базою прийняття нових, заснованих на ній нормативних правових актів (“зовнішня” зміна правової системи), а й критерієм для вирішення питання про конституційність чинних правових норм (зміна правової системи “зсередини”).

Юридичні властивості узбецької Конституції як центру правової системи виявляються у такому:

1. Конституційні норми є вищим матеріальним критерієм узбецького права. Все, що міститься в узбецькому праві й проявляється в ньому, має відповідати конституційним нормам.

2. Наявність у тексті Конституції вказівки на основні принципи правової системи, які сформульовані в розділі першому. Це: людина, її права і свободи як найвища цінність, народовладдя, що здійснюється безпосередньо (референдум) і через представницькі органи, правова держава, політичний та ідеологічний плюралізм, розподіл влади, свобода економічної діяльності та рівноправність форм власності, примат міжнародного права. Ніякі інші положення Конституції та галузей права не можуть суперечити цим принципам.

3. Конституційне визначення системи джерел права шляхом регулювання компетенції державних органів. Тут необхідно уточнити, що Конституція диференціювала не всі види джерел, а лише писані.

4. Самі конституційні норми є безпосередньо діючим правом. Цілі та принципи Конституції мають пряму дію, вони прямо сприймаються людьми і впливають на їхню поведінку.

Частиною правової системи є сучасна система законодавства Узбекистану. Створення стабільної правової системи, що розвивається еволюційним шляхом, є пріоритетним в аспекті законодавчого закріплення нових суспільних відносин і соціальних цінностей.

Створення нової законодавчої системи здійснюється за кількома найважливішими напрямками.

Перший напрям – створення правових основ державного будівництва. Розвал колишнього СРСР, здобуття державної незалежності Узбекистаном висунули в коло першочергових завдань державно-правового будівництва. Перш за все, це утвердження принципів суверенітету, демократії, народовладдя, прав людини – одним словом, створення правової держави і громадянського суспільства. Виникла необхідність формування нових інститутів державної влади та їх зміцнення.

У межах цього напрямку прийнято конституційні закони “Про основи державної незалежності Республіки Узбекистан” і “Про Олій Мажліс Республіки Узбекистан”, закони про Кабінет Міністрів Республіки Узбекистан, про суди, про Конституційний Суд, закони про вибори до Олій Мажлісу, про вибори Президента, про референдум, про Центральну виборчу комісію, про прокуратуру, про нотаріат, про державну владу на місцях, про органи самоврядування громадян та ін.

Утворений унікальний механізм самоврядування громадян, коріння якого сягає народних традицій та історично сформованих громадських відносин – махалля. Визнано, що органом самоврядування, який сприяє реалізації громадянами їх права на участь в управлінні справами держави, об'єднує їх для вирішення на своїй території соціальних і господарських завдань, є збори громадян селищ, кишлаків, махаллів.

Другий напрям – формування системи ринкового законодавства, що закладає основу для нових економічних відносин, і насамперед відносин власності й вільної підприємницької діяльності. Правове регулювання економічної діяльності стає основною формою державного впливу на економіку. Перехід до ринкової економіки потребував прийняття численних законів та інших нормативно-правових актів (указів Президента, постанов Уряду та відомчих актів). У них регламентуються питання власності, правове становище підприємств, порядок здійснення іноземних інвестицій, вирішуються інші питання підприємницької діяльності.

Прийнято Цивільний кодекс – хартія ринкового права. До ринкових відносяться закони про: власність, роздержавлення і приватизацію, заставу, оренду, приватизацію державного житлового фонду, підприємства, фермерські господарства, господарські товариства, банки і банківську діяльність, грошову систему, валютне регулювання, підприємництво, страхування, біржі й біржову діяльність, цінні папери і фондову біржу, аудиторську діяльність, конкуренцію та обмеження монополістичної діяльності на товарних ринках, акціонерні товариства і захист прав акціонерів, механізм функціонування ринку цінних паперів, палати товаровиробників і підприємців, Податковий кодекс, Бюджетний кодекс та ін.

Гарантуючи рівність усіх форм власності, свободу економічної діяльності, вільне переміщення товарів і капіталів, ринкове законодавство відкриває широкі можливості для вільного розвитку громадянського суспільства, формування нової, ринкової, можливо змішаної, але у будь-якому разі більш раціональної, ніж колишня, економічної структури суспільства.

Третій напрям – створення законодавства, що забезпечує конституційні та юридичні права людини, соціальні гарантії та соціальну підтримку населення. Прийнято закони, що регламентують і гарантують права й свободи людини, громадських об'єднань, свободу совісті та віросповідання, засобів масової інформації.

Складається система соціального законодавства. Прийняті Трудовий кодекс, Сімейний кодекс, закони про зайнятість, охорону праці, соціальний захист інвалідів, державне пенсійне забезпечення громадян, основи державної молодіжної політики, охорону здоров'я громадян, якість та

безпеку харчової продукції, додаткові пільги для жінок, які захищають інтереси найбільш вразливих верств населення в складних умовах переходу до ринку.

Не менш важливим, аніж розглянуті, є *четвертий напрям* законотворчості. Не приділяючи уваги моральному здоров'ю суспільства, духовному розвитку його членів, підвищенню їх правової культури, не вдасться успішно вирішити ті практичні завдання, які визначають перспективи розвитку Узбекистану, тобто необхідне законодавство, спрямоване на збереження національної самобутності, мови, освіти та культурної спадщини.

Закони про прапор, герб і гімн демонструють усьому світу норми гідності, гордість, історичну пам'ять і прагнення народів Узбекистану. Важливе значення для духовного відродження мають закони про державну мову і громадянство. Реалізуються закони про освіту, охорону природи, авторське право і суміжні права, запровадження почесних звань, особливо охоронювані території, вивезення та ввезення культурних цінностей. Духовно-культурне законодавство спрямоване на збереження цінностей для народу, його духу, утвердження самосвідомості, любові до життя, зміцнення патріотизму. Саме цим духом сильна будь-яка держава.

Узбекистан приєднався до основоположних документів ЮНЕСКО, таких як Гаазька конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту, Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини, Конвенція про заходи, спрямовані на заборону і запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та переданню права власності на культурні цінності.

П'ятий напрям – створення правових основ, що визначають Узбекистан як рівноправного суб'єкта міжнародних відносин, – один із нових і практично незвіданих напрямів законотворчої діяльності. В умовах тоталітарної унітарної системи де-факто Узбекистан був позбавлений можливості прямого виходу на міжнародну арену, не мав своїх зовнішньополітичних і зовнішньоекономічних державних інститутів і, відповідно, свого законодавства.

Ратифікація Узбекистаном основних міжнародних пактів й угод відкрила нову сторінку в історії розвитку зовнішніх зв'язків країни. Основоположними в сфері зовнішньополітичної діяльності є закони про порядок призначення та відкликання голів дипломатичних представництв і про встановлення дипломатичних класів і рангів для дипломатичних працівників, про міжнародні договори, про принципи зовнішньополітичної діяльності, Консульський статут.

У зовнішньоекономічній сфері важливе значення мало прийняття законів, спрямованих на створення юридичних основ залучення іноземних інвестицій в економіку республіки, розширення зовнішньоекономічної діяльності. Закони про гарантії і заходи захисту прав іноземних інвесторів, інвестиційну діяльність, зовнішньоекономічну діяльність спрямовані на створення нормального юридичного “інвестиційного клімату” для іноземних інвесторів. Інвестиційні закони Узбекистану, як і двосторонні угоди про гарантії та захист іноземних інвестицій і багатосторонні конвенції (Вашингтонські конвенції про вирішення інвестиційних спорів 1965 р. і Сеульська конвенція про страхування інвестицій 1985 р.), містять норми публічного права, що визначають статус іноземної приватної власності, правовий режим іноземних інвестицій, гарантії іноземних інвестицій від “політичних” ризиків (націоналізація, оподаткування, експортні та імпорتنі мита, переказ капіталів і прибутків тощо), умови правового захисту законних прав та інтересів іноземних інвесторів. Конкретні приватні міжнародні інвестиційні відносини регулюються нормами цивільного законодавства, тобто приватним правом.

Отже, сучасне законодавство Узбекистану створює правову основу перехідного періоду, процесу юридичної зміни застарілого тоталітарного суспільно-політичного ладу й економічних відносин, утвердження нових, демократичних норм і соціально-правових гарантій. Зрозуміло, рівень розвиненості та якість законодавчої системи визначаються не кількістю прийнятих законів, а виконанням цих законів на всіх рівнях, адже правові норми живуть і діють лише тоді, коли вони живуть у людині й діють через неї, відображають історичні традиції, звичаї, духовно-моральні норми.

Поступово трансформується національна правова ідеологія, йде пошук найбільш дієвих форм правового регулювання, тісного ув'язування законотворчої практики й організації правозастосовного процесу з економічними і політичними реформами.

Правові цінності та ідеали сучасної демократичної держави, закріплені в Конституції Узбекистану, а також більш тісна інтеграція нашої правової системи з міжнародним правом зобов'язують використовувати позитивний міжнародний і зарубіжний юридичний досвід у формуванні єдиної системи узбецького законодавства.

Правову систему будь-якої держави не можна розглядати поза зв'язком з іншими національними правовими системами та з міжнародним правом. Такий “правовий трикутник” формує загальний правовий простір, у якому взаємодіють, стикаються, співіснують різні нормативні правові масиви. Причому в цьому взаємозв'язку є чимало стійкого і закономір-

ного, суперечливого і випадкового. В основі лежать загальні інтегративні процеси, зміцнюється співпраця держав в економічній, соціальній, культурній та інших сферах.

Конституція Узбекистану 1992 р., відвівши міжнародному праву важливе місце в правовій системі (ст. 17), зумовила тісний контакт Конституційного Суду Республіки Узбекистан з міжнародним правом. Йдеться про те, що згідно зі ст. 109 Конституції Узбекистану Конституційний Суд країни визначає відповідність міждержавних договорів Конституції. Загальновизнані принципи і норми міжнародного права в практиці Конституційного Суду виступають як важливі критерії конституційності оспорюваних у Суді законів та інших нормативних актів, які підпадають під його юрисдикцію.

У сучасний період, коли ведеться інтенсивна робота з удосконалення узбецького законодавства, потрібне використання методів як внутрішньодержавного, так і міжнародно-правового регулювання. Сьогодні практично будь-яка галузь законодавства пов'язана з міжнародними договорами. У конституційному праві – це конституційні основи зовнішньої політики, компетенція вищих органів державної влади в сфері міжнародних відносин, регламентація громадянства, прав і свобод особистості. У цивільному і сімейному праві, цивільному процесі – це як традиційні питання міжнародного приватного права, питання надання правової допомоги у цивільних та сімейних справах, так і особливо актуальні питання вдосконалення зовнішньоекономічних зв'язків, у кримінальному праві та кримінальному процесі – багатопланові аспекти співробітництва у боротьбі зі злочинністю, надання правової допомоги у кримінальних справах.

Вперше в історії узбецького права в Конституції Узбекистану проголошено пріоритет загальновизнаних норм міжнародного права над внутрішньодержавними. Це повною мірою відповідає загальній тенденції вирішення питання про співвідношення внутрішньодержавного і міжнародного права, що відображає зростання ролі останнього в другій половині ХХ ст.

Akmal Saidov

COMPARATIVE JURISPRUDENCE
AND THE NATIONAL LEGAL SYSTEM OF UZBEKISTAN

ABSTRACT. The article describes the national legal system of Uzbekistan, its historical origins and modern development. The development of Uzbekistan's national legal system rests upon the Constitution of the Republic of Uzbekistan which has a system-forming

role in the enhancement of statehood and the implementation of the State's legal strategy of society development. The modern system of Uzbekistan's legislation is also a part of the legal system. In terms of legislative consolidation of new social relations and social values, the priority is to create a stable legal system which develops in an evolutionary way. Integration of the legal system of Uzbekistan into the international legal space will open the possibility of using the positive international and foreign legal experience for the development of the State's legal system.

The author substantiates that law of any country is an inherent part of its national heritage, and in a certain way, a product of traditions, ancestors' heritage and the way in which society expresses itself. It combines elements of the general, the special and the individual, and in this respect has an abstract, as well as a quite specific, particularly national, nature. Law is a phenomenon of universal and national culture, a reflection of various civilizations. The legal system of any State cannot be looked at separately from other national legal systems and from international law.

The author proves that modern Uzbek law can be referred to the Romano-German legal family based on the following main parameters: codification of law; strict hierarchy of the sources of law; the rule of law principle; basic principles of organization of the judicial branch and the court procedure.

The author marks off the most important objectives in the establishment of Uzbekistan's new legislative system: laying down of legal foundations for state-building (establishment of the principles of sovereignty, democracy, the rule of the people, human rights); forming of the market legislation system which lays the basis for new economic relations, and especially the relations of ownership and free entrepreneurship; creating of the legislation assuring constitutional and legal human rights, social guarantees and social support of the population; ensuring of moral health of society, spiritual development of its members, enhancement of their legal culture; developing of the legal framework making Uzbekistan an equal actor in international relations.

The author comes to the conclusion that modern legislation of Uzbekistan creates an appropriate legal basis for the transitional period, for the process of legal change from the outdated totalitarian socio-political system and economic relations, and for the establishment of new, democratic norms and socio-legal guarantees.

KEYWORDS: the Constitution of the Republic of Uzbekistan; legal system; law-making; legislation; legal regulation; legal modernization; international law.